

УДК 316.7

Віктор Щербина,
Оксана Мельничук

МОДЕРНІЗАЦІЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ: ПЕРЕХІД ДО НОВОГО РОЗУМІННЯ КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ

Анотація. Розглянуто проблему концептуального забезпечення модернізації культурної політики в умовах сучасного суспільства, специфікою якого є одночасна актуальність багатьох культурних укладів. Обґрунтовується необхідність переходу у практиках суспільного врядування від галузевого до розширеного розуміння культури як способу відтворення суспільного життя.

Ключові слова: культура, культурний уклад, модернізація, культурна політика.

Аннотация. Рассматривается проблема концептуального обеспечения модернизации культурной политики в условиях современного общества, спецификой которого является одновременная актуальность множества

культурных укладов. Обоснована необходимость перехода в практиках общественного управления от отраслевого к расширенному пониманию культуры как способа воспроизводства общественной жизни.

Ключевые слова: культура, культурный уклад, модернизация, культурная политика.

Summary. A problem of concept for modernization of cultural policy in the modern society, characteristics of which is the simultaneous validity of many cultures describes. Makes the case for change in practices of public administration from the branch to the extended understanding of culture as a means of reproduction public life.

Keywords: culture, modernization, cultural policy.

*Качку, яку вишито на паласі,
можна показати іншим.
Одначе голка, якою її вишивали,
без сліду пішла з вишивки.*

Коан Дзен

Популярна нині теза про кризу епохи Модерну лунає давно і стала звичною для сучасної соціально-філософської та культурологічної думки. Нею іноді виправдовують численні проблеми — адже доба “розчаровування світу” ніби завершується, то й не вирішені нею пізнавальні й практичні питання треба або залишити “на потім”, або взагалі визнати нерозв’язними. Одначе, так само, як багаторазово повторена брехня не стає правдою, баналізована в дискурсі гуманітаристики проблема не стає менш важливою і актуальною. Трансформації соціального життя останніх десятиліть породили новітні виклики дегуманізації суспільства, які усвідомлюються дедалі більше як критичні чинники модернізації сучасного світу та, зокрема, й України. Цивілізаційні стандарти сучасних розвинених суспільств потребують оновлення соціально-економічного і духовного підґрунтя, нових практик управління та розуміння необхідності їх свідомого формування всіма суб’єктами суспільного життя.

Цивілізаційно-історичні зміни сучасності

зумовили фундаментальну зміну ролі культуротворення в житті суспільств, а також мультикультурність — ситуацію, за якої одночасно співіснують носії компонентів культур різного у часі й просторі походження.

Ця різноманітність має не так географічне, як цивілізаційно-історичне походження. Дещо спрощуючи процес культуротворення, можна вирізнити культурні уклади, генотипи, що домінували в різні історичні часи.

Генотип культури так званих традиційних, аграрних суспільств обумовлювався буттям людських спільнот у сталих природних умовах, логіка яких зумовлювала систему відносин між людьми, відповідну культуру загалом. Для окремого індивіда культура була середовищем, органічно отримане від попередніх поколінь у процесі спільної життєдіяльності, в якому він здійснював життєдіяльність і яке мав передати без змін наступникам. Це середовище не мало часово-просторового визначення, розумілося як складова світобудови, цілісне і розділене лише на профанні й сакральні складові в індивідуальному бутті людини.

Цінності цього культурного укладу завжди сакралізовані, мають релігійно-міфологічне вираження, атрибуцію та обґрунтування.

Індустріальні суспільства доби Модерну вже свідомо, на підставі діяльності спеціалізованих професійних груп (митців і науковців), що діють у складі суспільних інститутів (науки, освіти та виховання), породжують культуру як похідну від технологічних та економічних реалій порівняно стали групову умову суспільного буття і розвитку. Окремий індивід за таких історичних умов тим або іншим чином бере як особистість конкретну участь у створенні та утриманні культури, що розуміється як основа історично нового (“модернового”) суспільного порядку. Водночас особистість перебуває в персонально визначеній ситуації екзистенційного вибору та персональної відповідальності у складі конкретної суспільної групи. Культуротворчі процеси регулюються відтак на основі масового дотримання групових інтересів, що маніфестуються і втілюються у вигляді політичних ідеологій, що мають просторову та часову визначеність у континуальних характеристиках суспільствонацій. Цінності й норми такого укладу мають раціонально-критичну, світську, десакралізовану (“розчаровану”) природу. Цей уклад перебуває у діалектичному зв’язку з попереднім: і спираючись на нього, і відкидаючи його.

Сучасні інформаційні та глобалізаційні перетворення призводять до розширення масштабів і динаміки соціальної взаємодії, змушуючи індивіда до необхідності брати участь у взаємодії наднаціонального рівня. Це актуалізує виникнення нового культурного укладу, потребу створення культурних засад комунікативного середовища, необхідного для ініціювання креативних здатностей кожного члена суспільства. Важливою характеристикою такого середовища є його мережева структура взаємодії, значна роль інформаційних технологій та віртуальної медіареальності. За таких умов окремі індивід є не лише учасником медіакультуротворення в складі групи, а й безпосереднім її результатом у дискретних моментах власного буття. “Нові медіа” буквально формують індивідуальність, породжуючи новий рівень екзистенційного

напруження, формуючи новий горизонт культуротворення, де автором є індивід, вилучений з групової загальності. Суспільна взаємодія і розвиток відбувається вже не на рівні мас (організованих у ієрархізовані групи), а на рівні окремих індивідів (організованих у мережеві множини) — тому таке суспільство називають мережевим та індивідуалізованим. Одним з критичних ресурсів утворення та підтримання впорядкованої взаємодії стає здатність до самореферентності, бо мережева множина організовується на підставі суб’єктивних виборів, що ґрунтується на безпосередніх віртуальних образах реальності, тобто культурних самоідентифікаціях індивідів, а не на спільних зовнішніх умовах буття, як то було раніше.

Індивідуалізоване гіперінформатизоване суспільство як життєве середовище обумовлює необхідність культурної політики, сформованої на засадах новітніх технологічних і організаційних підходів. Культура перестає розумітися як окрема сфера, вона отримує нове, розширене значення та потребує нових підходів відповідно до цих змін. Нормативно-ціннісна визначеність такого суспільного порядку спирається на нормалізований процес деконструкції, переосмислення та реінтерпретації культурних кодів попередніх укладів, що здійснюється в контексті конструювання міжперсональної взаємодії. Ціннісний горизонт учасників суспільного життя набуває комунікативного характеру, він постійно узгоджується на консенсусних засадах. Відтак ціннісний світ постає як такий, що його індивід вимушений конструювати як персоніфікований проєкт, впорядковані групові конструкти осмислення буття відходять на другий план. Людина тут з необхідністю усвідомлено знаходиться в ситуації, яку можна назвати екзистенційною кризою та соціальним ризиком, — ситуації відтворення індивідуальної свободи, оскільки групові ідентичності, соціальні інститути втрачають свою дієвість. Проблема в тому, як саме, з використанням культурних кодів якого культурного укладу кожен індивід конструює власне самоусвідомлення та взаємодіє з іншими, утворюючи культурні завжди мінливі й нестійкі порядки, де суб’єкт-суб’єктна взаємодія є фундаментальним чинником.

Звичайно, описану типологію суспільств слід розуміти як ідеально-типову, оскільки будь-яке суспільство має елементи й органічності, й конструктивності, й мережевості. Питання в тому, наскільки в конкретному суспільстві поширені ці уклади, яку вони мають технологічну основу, який з них і яким чином домінує. Звичайно ж, суттєвим є і питання про причини такого домінування в окремій епосі.

Надскладні глобалізовані сучасні суспільства потребують культурної багатокладності, полісуб'єктності й динамічності культури, розвинутої здатності до самореферентності суспільних процесів, нових соціальних механізмів культуротворення в умовах актуальної включеності кожної людини до процесів взаємодії національного та планетарного масштабу. Способу зробити таку багатокладність сталою і стабільною, надати таким суспільствам самодостатньо-конструктивного характеру людство ще не віднайшло, наша епоха постала саме перед таким викликом.

Цінності трьох цивілізаційних укладів були і залишаються такими, як були раніше, однак соціальна ситуація сучасності потребує вироблення нових соціальних механізмів культуротворення на їх основі. Відтак Україна як цілісна сучасна політична нація потребує створення якісно нової динамічної системи забезпечення гуманітарних цінностей народу за соціальних трансформацій, зумовлених:

- глобалізаційними процесами (новим рівнем і способом міжнародного розподілу праці та міграції);
- зростанням технотронних загроз як глобального, так і національного рівня;
- змінами антропологічного характеру (ноюю структурою харчування, побутовими умовами, психосоматичними та ментальними трансформаціями);
- геокліматичними змінами.

У наш час особливо актуалізувалося те, що культура, як система цінностей, форма життєдіяльності та спосіб вироблення цінностей, є тим безпосереднім базисом, на якому ґрунтується розвиток суспільства. Свого часу Маркс висловив думку, що настане такий історичний час, коли Г. В. Ф. Гегель матиме рацію — “ідеї будуть керувати світом”. Схоже, цей час на-

став: в епоху, коли людство опинилося на краю цивілізаційної кризи, теза про те, що свідомість формує буття, набирає значної ваги. Розвиток постнекласичної науки відбувається в контексті етичного, ціннісного самовизначення людства. Говорячи мовою індустріальної доби, можна стверджувати: якщо за умов розгортання науково-технічної революції безпосередньою виробничою силою стала наука, то в наш час такою силою щораз більше стає культура, бо вона визначає розвиток науки. Слід також пам'ятати, що категорія “виробництво” у цьому взаємозв'язку має значення “виробництво людини”, “виробництво самого життя у його конкретно-історичній формі”, а не виробництво виключно матеріальних та ідеальних умов життя — як це тлумачиться в сучасному дискурсі суспільствознавства під впливом актуалізованих часом економічних та юридичних наук.

В Україні поки що існує вагома відмінність між сучасною риторикою у сфері культурної політики та практикою, яка більше діє за інерцією спадку індустріальної доби та неадекватно сприйнятими культурними практиками сучасних розвинених суспільств, що провокує явища певного застою і навіть прояви культурної деградації, “вторинного дикунства”.

Інерція спадку індустріальної доби в культурі України визначається тлумаченням культури як окремої суспільної системи для відтворення традицій, охорони художньої та етнографічної спадщини, регулювання між-етнічних та міжконфесійних відносин. Тому цілком природною є відсутність розуміння іншого, більш сучасного — так званого постнаціонального підходу, зумовленого інформаційною революцією наприкінці ХХ століття та постіндустріальними технологіями, відповідно до якого культуру слід розуміти розширено — як систему цінностей і спосіб виробництва суспільного життя.

Водночас неадекватність сучасних культурних практик і стратегій проявляється також у розумінні культури виключно як системи відтворення капіталу — зокрема, у вигляді байдужої до інтересів розвитку України сфери шоу-бізнесу та арт-індустрії, яким надається суто самостійного, окремого значення і смис-

лу поза інтересами формування гуманітарного середовища України. Культура розуміється лише як ресурс, за допомогою якого можна користуватися українською спільнотою як ринком — навіть не відтворюючи його.

На цій основі поглиблюється протиріччя між культурними засадами життя різних поколінь і регіонів України, посилюючи соціальне напруження в країні.

Засадничий принцип модернізації суспільства, яким має стати, на нашу думку, динамічний консерватизм, передбачає створення умов для найбільш оперативного автентичного відтворення культурних цінностей як підґрунтя єдиного багатокладного гуманітарного середовища української політичної нації.

Це потребує формування відповідної культурної політики, скерованої на формування такої системи відносин у всіх сферах суспільного життя, за якої найвищою цінністю є людина та її розвиток. Ця політика визначається системою пріоритетів суспільного розвитку в конкретних, історично визначених умовах України і реалізується з огляду на інтереси провідних соціально-економічних суб'єктів країни.

Змістом культурної політики з економічного погляду є формування людського капіталу (human resources) як населення, здатного та вмотивованого до засвоєння і реалізації конкретних форм економічної активності — зокрема, інтелектуально здатного до засвоєння знань відповідного рівня складності, вмотивованого до соціальної поведінки відповідної скерованості, ціннісного наповнення і рівня складності як у сфері виробництва, так і у сфері споживання. Відтак виробництва і ринки мають розглядатися як культури, що їх слід засвоювати й розвивати. Кожен технологічний уклад потребує відповідно організованої людини — працівника або споживача. Наприклад, кочівник не здатен керувати літаком як унаслідок відсутності знань і навичок, так і з огляду на брак відповідних мотиваційних цінностей і психологічних рис. Виразним прикладом такої невідповідності є “культ карго”, що склався у Меланезії після Другої світової війни [1]. Дикуни створювали з деревини та листя копії літаків і аеродромного обладнан-

ня, сподіваючись, що зможуть отримати продукти й речі, що їх поставляли американці на острови під час ведення бойових дій з імператорською Японією. Не розвинені в наш час маорі були колись великим народом — мореплавцями Тихого океану. Однак, осівши у Новій Зеландії, вони поступово забували це складне мистецтво — доки онуки та правнуки мореходів не втратили його цілком. Подібне явище історики та антропологи називають “вторинним дикунством” і його можна спостерігати на прикладі багатьох народів Південно-Східної Азії, Африки, Центральної Америки. Чинником такого “вторинного здиравання” може бути, на нашу думку, не тільки матеріальна, а й культурно-духовна катастрофа соціальної спільноти, внаслідок чого народ може втратити історично вироблену здатність до складної технологічної, економічної, соціально-політичної діяльності. Досягнуті неймовірною ціною індустріалізації, що відбулася у ХХ ст., цивілізаційні потенції України можуть бути втрачені, якщо не відтворювати їх нормативно-ціннісну основу.

Для успішної реалізації економічні програми розвитку країни мають бути екстрапольовані на систему відтворення ціннісних орієнтацій населення з тим, щоб за допомогою соціально-технологічної діяльності, політичних впливів (культурної політики) створити культурне середовище, систему діючих ціннісно-нормативних пріоритетів, культурних кодів життєтворення, що відповідатиме цивілізаційному типу “культури розвитку”.

За умов тоталітарних суспільств (що мали індустріальну основу), визначальну роль у гуманітарній політиці відігравала ідеологія як виражена в категоріях мети і способів політичного впливу система реалізації інтересів панівних груп (що розумілися як класи, еліти, групи за інтересами і т. ін.). За умов розвитку сучасних суспільств (із багатокладною постіндустріальною основою), які відрізняються більш складною структурою та розширеними масштабами організації праці (глобалізація, нові технології), культурна політика набуває іншого характеру — її основою стає створення у конкретній державі привабливого з погляду реалізації інтересів людського роз-

витку гуманітарного середовища. Саме на цій основі індивіди утворюють макросоціальні утворення сучасної доби — сучасні нації. Нація набуває характеру соціально-культурної корпорації, утвореної індивідами, які мають спільні (як історично визначені, так і сучасні, постійно узгоджувані) ціннісні орієнтації, відповідні до них спільні нормативні уявлення, та використовують спільні механізми легітимізації всього комплексу спільної діяльності у складі національного цілого. Нація за нових історичних умов формується більшою мірою на засаді спільності культурних орієнтацій, життєвих стилів, ніж на засаді спільних природних умов або способів господарювання, як це відбувалося ще донедавна.

Усе це означає, що основою відтворення сучасної національної цілісності є не ідеологія, а культурна політика (що містить ідеологію як власний внутрішній компонент) — політика реалізації організаційних і регулятивних дій у інституціалізованих сферах культури, освіти, медицини, соціального забезпечення, спорту і молоді тощо.

Слід звернути увагу на те, що у формуванні концепції культурної політики адекватне використання понять є критичним ресурсом для процесу організації спільної взаємокоординованої діяльності людей, оскільки лише спільна мисленнева основа дозволяє однаково бачити предмет спільної діяльності, логіку його змін та адекватно координувати на цій основі взаємодії. Адже відомо, що однаковими словами, термінами можуть позначатися різні поняття, що призводить до невідповідності дій спільній меті.

Оскільки культура — поняття, що належить до будь-якої сфери людської діяльності, (бо кожна людина діє на підставі цінностей — задля “чогось” та на підставі норм — “якимось” способом), то історично виникла велика кількість визначень поняття “культура” (за деякими оцінками — більш ніж 600). Частина з них має “галузеве” призначення, однак всі вони об’єднуються в єдину категорію “культура”, що її згодом формує у корпусі власного знання філософія та якою користується під час створення практичних рекомендацій корпус прикладного соціального знання —

соціологія, психологія, політологія, економіка, культурологія. Таким чином, у процесі вироблення культурної політики необхідно використовувати саме це поняття, оскільки ця політика передбачає формування культури як спільного середовища, на основі якого формуються відносини між людьми в суспільстві, утворюється реальне суспільство.

Для регулювання інституціалізованих, стійких, регулярних процесів у культурі як окремій сфері життя суспільства достатньо визначення, наданого у Законі “Про культуру”: “культура — сукупність матеріального і духовного надбання певної людської спільноти (етносу, нації), нагромадженого, закріпленого і збагаченого протягом тривалого періоду, що передається від покоління до покоління, включає всі види мистецтва, культурну спадщину, культурні цінності, науку, освіту та відображає рівень розвитку цієї спільноти” [2]. Водночас слід розрізнити політику у сфері культури та культурну політику. Такого визначення недостатньо для формування динамічного сучасного гуманітарного середовища, для його оновлення та розвитку шляхом модернізації. З огляду на потреби суспільної модернізації змістом культурної політики є формування відповідного сучасним укладам економічного та політичного життя ціннісно-нормативно визначеного багатокладного життєвого середовища, в якому буде відбуватися формування суспільно-значущих поведінкових норм і ціннісних орієнтацій представників усіх соціальних груп населення як економічних та політичних суб’єктів життя України, а також створення соціальних умов для розвитку креативного потенціалу нації.

Оскільки існують три уклади єдиного культурного середовища, які відрізняються за типами і характером нормативно-ціннісних комплексів (доіндустріальний, індустріальний, постіндустріальний), то це передбачає здійснення культурної політики як єдиного процесу, скерованого на підтримку одночасно трьох цих комплексів з домінуванням останнього. Отже, основне завдання культурної політики в період модернізації визначається тим, що у наш час головний ресурс економічної конкурентності — здатність задіяти творчі

ресурси суспільства не тільки на груповому рівні, а й на рівні особистості, що дасть змогу прискорити час обігу капіталу. Тому необхідно у процесі змін технологічних укладів, здійснити перехід до динамічної структури культурного виробництва й прискорити всі процеси соціального життя. Для цього необхідно формувати відповідні соціокультурні засади — зокрема ціннісне середовище, де домінуватимуть цінності, орієнтовані на динамічність, час, розвиток, досягнення та комунікативність, мережевість, новітні технології. Поняття культури також має відбивати ці компоненти.

Тому зазначене поняття культури варто застосовувати в розширеному значенні, відійти від розуміння культури як окремої, особливої сфери діяльності, пов'язаної виключно з мистецтвом, народними традиціями, збереженням культурної спадщини, міжконфесійними та міжетнічними відносинами.

Варто брати до уваги також те, що культура в умовах модернізації виступає у двох інструментальних вимірах: як чинник, що мотивує до реалізації техніко-економічних проєктів, тобто ресурс створення людського капіталу, та, з іншого боку, як ресурс зростання творчої активності всього населення, зростання рівня інноваційних прагнень до змін на основі використання передових досягнень науки.

Можна запропонувати для формування культурної політики таке поняття культури: культура — це багатоукладне історично утворене життєве середовище саморозвитку людини, яке складається з упорядкованих динамічних множин цінностей, світоглядних позицій, зразків поведінки, норм, способів і прийомів людської діяльності, які об'єктивовані (втілені) у матеріальних і нематеріальних носіях (засобах праці, знаках, формах комунікації), що засвоюються, змінюються та передаються наступним поколінням.

У діяльності суспільства культура постає як два взаємозалежні якісно відмінні рівні: нематеріальна культура — створені людиною духовні абстракції, такі як цінності, вірування, символи, норми, звичаї й установлені принципи, засоби форми й способи соціального спілкування; матеріальна культура — фізичні, ре-

чові артефакти або предмети. Культура — це основа, що дозволяє людям організовувати як спільну, так і індивідуальну життєдіяльність, інтерпретувати свій досвід і спрямовувати свої дії. Суспільство ж є унормованими в той чи інший спосіб мережами соціальних відносин між людьми. Культура — це те, що вирізняє людське суспільство із тваринного світу, середовище, штучно створене протягом усієї історії людства за допомогою мови, мислення й символічних значень.

Завдяки культурі в окремого індивіда утворюється певна система загальних світоглядних уявлень, на основі якої він може будувати свої дії разом з іншими індивідами, утворюючи таким чином суспільні процеси. Наявність у множини індивідів подібних однопорядкових уявлень об'єднує, уможливує суспільство як єдине ціле — яке, своєю чергою, стаючи цілим, поділяється на соціальні групи — професійні, етнічні й т. ін.

Якщо немає загальної культури, то групи, які історично сформувалися у попередній період (професійні, політичні, економічні, поселенські і т. ін.), стають нестійкими — що проявляється в масовій поведінці, яка відхиляється від норм, — злочинності, відсутності мотивів до праці й т. ін., а нові групи, необхідні для формування нових (інноваційних) економічних, політичних і інших укладів, не формуються або не мають сталої основи. Виникає ситуація, коли окремі індивіди усвідомлюють необхідність нового життєвого укладу, але разом не можуть діяти як цілісне утворення — бо немає вербалізованих, легалізованих на суспільному рівні спільних цінностей і норм нових груп. Однією з таких груп, наприклад, у нашому суспільстві є підприємці. Саме це зумовлює регресивні й стагнаційні процеси, відсутність інновацій, більше того, вони наражаються на опір, бо не відповідають панівним у суспільстві застарілим нормам і цінностям.

Відсутність адекватної сучасним реаліям культурної політики робить суспільство вразливим до зовнішніх впливів, оскільки люди, які перебувають у невизначеності щодо власної культурної повноцінності, сучасності, необхідності й легітимності власних цінностей і норм, більшою мірою піддатливі до впливу

інформаційних маніпулятивних технологій. За таких умов люди переслідують мету, що не відповідає їхнім життєвим інтересам, руйнуючи інституціональне підґрунтя власного суспільства — економіку, політику, освіту, культуру. Таким чином, адекватна викликам сучасності культурна політика є суттєвим чинником забезпечення національної безпеки, формування національної ідентичності.

Культурна політика постає та формується на основі та з урахуванням культурних практик населення, стану та скерованості творчих спільнот, рівня соціального розвитку, економічних можливостей країни. Розгляньмо стан і проблеми формування культурних практик населення з тим, щоби віднайти рекомендації щодо можливих кроків у напрямі їх розвитку.

За даними соціологічних опитувань, більшість громадян поділяє думку про необхідність кардинального реформування суспільних відносин у країні та одночасно демонструє небажання особистої відповідальності й участі, патерналістські (а нерідко й авторитарні) настрої. Подібна амбівалентність, непослідовність є несприятливим соціальним тлом для проведення модернізації суспільства [3].

Генерація нового соціокультурного процесу неможлива без ефективної роботи культурних установ. В організаціях, субсидованих державою (і не лише в них), дотепер не одержала розвитку сучасна (корпоративна, підприємницька, менеджерська) культура, що дозволила б їм діяти більш гнучко, звертатися до нових аудиторій, вирішувати соціальні проблеми, залучати сучасні творчі сили й співпрацювати з незалежними комерційними й некомерційними організаціями. Відсутність культури менеджменту в організаціях держав-

ного сектора проявляється, зокрема, в низькій відвідуваності, відсутності яскравих, актуальних проєктів, у нездатності сформувати якісний туристичний продукт. Традиційні культурні інститути (театри, музеї, бібліотеки та концертні зали) відірвані від живої творчості художників і від сфери сучасних комунікаційних технологій. Розвиток цих зв'язків є найважливішим завданням культурної політики.

Питання фінансування культури в умовах економічної кризи постає як питання виживання інституційної керованої основи культуротворення в країні, національної безпеки загалом. Реалізація оголошеного державою курсу на формування багатоканальної системи фінансування культури [4] на практиці здійснюється недостатньо через правову невідпрацьованість, неістотність податкових пільг для спонсорів, повільність формування самого прошарку потенційних спонсорів — приватних підприємців. Часто покликані життям проєкти культуротворення не реалізуються й тому, що в Україні практично відсутні сучасна традиція, організаційні форми, порозуміння та діалог між усіма учасниками системи культуротворення — державними, недержавними організаціями, національним капіталом.

Водночас ринок готовий платити за якісне мистецтво, якщо буде організований попит. На межі культури й бізнесу виникають цікаві можливості інституціонального розвитку культури. Розвиток творчих індустрій є пріоритетом у культурній політиці багатьох країн: культура стає не тільки витратною сферою, а й двигуном економіки. Інноваційні комерційні ініціативи, що використовують культуру як ресурс, у низці країн є сектором економіки, що зростає найінтенсивніше.

Література:

1. <http://www.nashizdat.com/blog/community/878.html>
2. <http://www.president.gov.ua/documents/12852.html>)
3. Див. http://www.ief.org.ua/Text/Socium%20_4_10_.pdf
4. Бюджетна політика у контексті соціально-економічного розвитку України / М. Я. Азаров, Ф. О. Ярошенко, О. І. Амоша

та ін. — К. : НДФІ, 2004. — С. 487.; Державні цільові програми та упорядкування програмного процесу в бюджетній сфері / В. М. Геєць, В. П. Александрова, О. І. Амоша, В. В. Близнюк та ін. ; за ред. акад. НАН України В. М. Гейця. — К. : Наукова думка, 2008. — С. 16—17, 25.